

Григорій Сергійович Крайник,
канд. юрид. наук
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 343.293 (477)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються поняття, ознаки амністії в Україні, названі суб'єкти її прийняття. Запропоновано внести зміни до Закону «Про застосування амністії в Україні».

Ключові слова: амністія, поняття амністії в Україні, ознаки амністії.

Термін «амністія» етимологічно означає пробачення, забуття, прощення. Амністія передбачена в законодавстві країн-учасниць СНД, Франції, Італії, Молдови, Болгарії та ін. [1, с. 171]. Найбільш масштабною вважають амністію 2000 р. у Російській Федерації, яка в цілому стосувалася 877 тисяч осіб (на підставі постанови Державної Думи «Об объявлении амнистии в связи с 55-летием Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов»), нагороджених орденами й медалями, а також інвалідів і хворих туберкульозом [2, с. 65]. У березні 1952 р., коли парламент Франції оголосив загальну амністію зрадникам французького народу, було звільнено понад 11 тисяч державних чиновників і понад 23 тисячі осіб, які співробітничали з гітлерівцями [3, с. 50].

Акти про амністію можуть бути класифіковані за такими критеріями: залежно від суб'єкта їх проголошення; за територією, на яку поширюється їх дія; залежно від форми документа, яким вона проголошується. Класифікація амністій здійснюється за обсягом дії видів амністування (повна, часткова, змішана) й колом амністованих категорій засуджених (загальна, обмежена, загальнообмежена) [4, с. 10].

У СРСР амністії проводилися, як правило, у зв'язку з важливими державними подіями й видатними досягненнями радянського народу [3, с. 51].

Не застосовується амністія в таких країнах, як США, Великобританія, Польща, Іспанія, Норвегія, Швеція, Естонія та ін. [5, с. 401-402].

Відповідно до положень ст. 92 Конституції України амністія оголошується законом України. Закони України про амністію не можуть бути прийняті всеукраїнським референдумом (ст. 74 Конституції) [6].

За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в нашій державі зростає чисельність засуджених: за ґратами в Україні 152 тисячі осіб (336 ув'язнених на 100 тисяч населення). За цим показником Україна є третьою з-поміж країн-членів Ради Європи після Росії та Грузії. Для порівняння: 60-100 ув'язнених на 100 тисяч населення мають Словенія, Швейцарія, Італія, Франція, Німеччина [7].

За часів незалежності України амністія мала місце шляхом прийняття в 1991 р. нормативно-правового акта Президією Верховної Ради УРСР, у 1992–1996 рр. – Президентом [8], а з 1996 р. по теперішній час – Верховною Радою України – як єдиним органом законодавчої влади. У змісті такого нормативно-правового акта визначаються категорії суб'єктів відповідних злочинів, які повністю чи частково звільнюються від виконання щодо них покарання.

Законом України про амністію також завжди встановлюються обмеження щодо певного кола суб'єктів відповідних злочинів, порядок і строки виконання амністії [9, с. 329]. Засуджений може бути повністю або частково звільнений від основного й додаткового покарання, йому воно може бути замінено повністю або невідбута його частина більш м'яким покаранням [10, с. 165].

Амністія щодо конкретної засудженої особи застосовується виключно судом [11, с. 406].

Можна виокремити такі ознаки амністії в Україні:

1) вона мала місце з прийняття нормативно-правового акта: в 1991 р. – Президією Верховної Ради УРСР, у 1992–1996 рр. – Президентом України, з 1996 р. до сьогодні – приймається Верховною Радою України. Амністія згідно з ч. 3 ст. 92 Конституції оголошується законом України;

2) щодо конкретної засудженої особи вона застосовується виключно судом;

3) за Законом «Про застосування амністії в Україні» амністії підлягають названі ним категорії суб'єктів відповідних злочинів [12], а не конкретні індивідуально визначені особи;

4) унаслідок амністії зазначені категорії відповідних злочинів повністю або частково звільнюються як від покарання (якщо його ще не відбувають), так і від його відбування;

5) вона може стосуватися звільнення від основного й (або) додаткового покарання, призначеного вищою інстанцією;

6) амністія стосується не лише осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, а й тих, кримінальні провадження щодо яких вже розглянуті судами, але вирок щодо них ще не набрали законної сили [12];

7) вона відбувається незалежно від волі особи, на відміну, наприклад, від помилування.

З погляду С. М. Школи амністія – це спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності й/чи покарання (повне або часткове) індивідуально не визначених категорій осіб, винуватих у вчиненні злочинів, що здійснюється

судом на підставі відповідного акта (закону про амністію), прийнятого Верховною Радою України [4, с. 10].

Ця дефініція видається дещо громіздкою з позиції практичного застосування: по-перше, зайвими є словосполучення «спеціальний вид» і «індивідуально не визначених», тому що вони не несуть змістовного навантаження; по-друге, осіб, «винуватих у вчиненні злочинів», можуть, на жаль, взагалі не виявити, а засудити тих, які злочин не вчиняли, а тому доречніше в цьому визначенні вказати на «осіб, щодо яких винесені обвинувальні вироки».

Щодо можливості застосування амністії до осіб, вироки стосовно яких не набрали законної сили, з нашого погляду, це є проявом гуманізму законодавства України про кримінальну відповідальність і водночас економії кримінальної репресії. Разом із тим лаконічніше було б зазначити в чинному Законі можливість застосування амністії до категорій суб'єктів, стосовно яких винесені обвинувальні вироки (незалежно від того, чи набрали вони законної сили), оскільки, як відомо, вироки можуть бути обвинувальними й виправдувальними, а цим і буде підкреслено, що амністія може бути застосована лише у випадку винесення обвинувального вироку.

Амністія – повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину або стосовно яких кримінальні справи розглянуті судами, але вироки щодо цих осіб не набрали законної сили (ст. 1 Закону «Про застосування амністії в Україні») [12].

У вказаному законодавчому визначенні терміна «амністія» відображені не всі її ознаки. Якщо в Законі про можливість застосування амністії не вказати, що вона може бути застосована незалежно від того, чи набрали вироки законної сили, може виникнути така ситуація: держава наперед пробачає осіб, які офіційно ще не є визнаними винними у вчиненні злочинів. Але виходячи з того, що вироки можуть і не набути законної сили (приміром, за два дні до застосування амністії вирок ще не є чинним), а не застосувати її буде негуманно, то з огляду на обмеження в застосуванні амністії із цим можна погодитися.

Також важливо підкреслити, що амністія може застосовуватися виключно до суб'єктів злочину, а не до будь-яких осіб.

У зв'язку з викладеним пропонуємо удосконалити досліджуване поняття: *амністія – це повне або часткове звільнення певної категорії суб'єктів злочину від покарання або його відбування, щодо яких винесені обвинувальні вироки, незалежно від того, чи набрали вони законної сили.*

На підставі системного дослідження статей 44, 85 і 86 КК [14], Закону «Про застосування амністії в Україні» [12] – під звільненням від покарання у зв'язку з амністією треба розуміти відмову держави від застосування до суб'єкта, визнаного винним у вчиненні злочину, призначеного йому судом покарання або відмову від подальшого виконання останнього щодо цієї особи [15, с. 402].

Низка амністій за часів незалежності України призначалась указами Президії Верховної Ради УРСР, Президента України [8], а не лише законами України [12; 16; 17].

Постає досить важливе як у теоретичному, так і практичному плані питання про межі застосування амністії. Вони визначені, зокрема, у пунктах а-г ст. 3 Закону «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 р. Так, не допускалося застосування амністії: до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі, а також до тих, які вже мають дві й більше судимостей за вчинення тяжких злочинів [17]. Однак питання її застосування за вчинення злочину, в результаті якого загинуло декілька (два й більше) людей, залишилося відкритим.

У ч. 2 ст. 119 КК «Вбивство з необережності», ч. 2 ст. 272 КК «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», ч. 3 ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», й у низці інших статей, що стосуються в цілому необережних злочинів із заподіянням смерті декільком потерпілим, передбачено відповідне покарання. Постає запитання: чи можна в таких випадках застосовувати амністію?

Із 3-х видів амністій (повна, часткова й умовна [18, с. 433]) до винних не варто застосовувати жоден із зазначених за вчинення злочинів, де було заподіяно смерть декількох (двох або більше) осіб, у тому числі й за необережні злочини (частини 2 статей 119, 271, 272, ч. 3 ст. 286 КК й деякі інші), тому що: а) загибель декількох людей є особливо тяжким наслідком учинення злочину; б) застосування амністії суперечитиме карі як меті покарання й може бути несумісним з метою виправлення особи і спеціальним запобіганням злочину. Основною метою покарання є все ж таки кара, відплата за вчинений злочин, за заподіяну ним шкоду [11, с. 359]; в) спричинення загибелі декількох осіб є більш суспільно небезпечно, ніж одній, або заподіяння інших тяжких наслідків. Особа, визнана винною у вчиненні такого злочину, підлягає більш суворому покаранню. Такий підхід знайшов підтримку законодавця в низці випадків, зокрема, у ч. 2 ст. 119 КК «Вбивство з необережності», ч. 3 ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» та ін.

На наше переконання, повна амністія у випадку необережного заподіяння загибелі одній людині з урахуванням принципу справедливості кримінального права і з етичних міркувань не повинна мати місця в законодавстві. Часткова або умовна амністія не повинна повністю виключатись у випадку необережного заподіяння смерті одній людині, тому що: в окремих випадках є вина самого потерпілого; щире каяття у вчиненні злочину; активне сприяння розкриттю злочину; відшкодування матеріальної та моральної шкоди; виключно позитивні характеристики суб'єкта злочину як з місця проживання, так і роботи; на утриманні суб'єкта злочину перебувають інші особи; злочин учинено вперше тощо.

Якщо вести мову про іншу класифікацію амністій – (на предметні, персональні та предметно-персональні [11, с. 406]), то й у них немає підстав для застосування жодного із зазначених її видів до суб'єктів злочинів, якщо була спричинена загибель декількох людей.

У зв'язку з викладеним вважаємо, що ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні» від 2 червня 2011 р. [12] було доречно доповнено положенням п. «д», яким не допускається застосування амністії до осіб, яких засуджено за злочин (або злочини), що спричинив загибель двох і більше осіб.

На сьогодні амністія в Україні оголошується нормативно-правовим актом (законом), що приймається Верховною Радою України, згідно з яким визначені ним категорії суб'єктів відповідних злочинів, визнані винними у вчиненні злочину (незалежно від того, чи набрали вироки стосовно них законної сили), повністю або частково звільняються від відбування покарання.

Під звільненням від покарання у зв'язку з амністією треба розуміти відмову держави від застосування до суб'єкта, визнаного винним у вчиненні злочину, призначеного йому судом покарання або відмову від подальшого виконання останнього щодо нього.

Нормативно-правові акти щодо амністії в Україні були різноманітними: у 1991 р. вони приймалися Президією Верховної Ради УРСР; у 1992 – 1996 рр. – Президентом України, а з 1996 р. до сьогодні – Верховною Радою України, як єдиним органом законодавчої влади. Згідно із цими актами визначені ним категорії суб'єктів відповідних злочинів повністю чи частково звільняються від виконання призначеного щодо них покарання [13, с. 38-39].

Можна погодитися з Л. М. Демидовою, що ст. 3 Закону України «Про застосування амністії в Україні» необхідно доповнити новим абзацом у такій редакції (курсивом виділені уточнення автора – Г. К.): «При прийнятті судом рішення про застосування чи незастосування амністії *у разі заподіяння майнової шкоди* має бути встановлене повне відшкодування *такої* шкоди, заподіяної потерпілому особою, яка визнана винною у цьому і до якої застосовується амністія, і це необхідно відображати в постанові» [19].

Амністія – повне або часткове звільнення певної категорії осіб від покарання або його відбування, щодо яких винесені обвинувальні вироки, незалежно від того, чи набрали вони законної сили. Цю дефініцію пропонується викласти у ст. 1 Закону України «Про застосування амністії в Україні» замість існуючої. Амністія оголошується виключно законом України.

Ознаки амністії в Україні:

– вона має місце з прийняттям нормативно-правового акта кримінально-правового характеру, що у 1991 р. призначався Президією Верховної Ради УРСР, у 1992–1996 рр. призначався Президентом України, а з 1996 р. по сьогодні час приймається Верховною Радою України. Амністія згідно з ч. 3 ст. 92 Конституції оголошується законом України;

– щодо конкретної засудженої особи вона застосовується виключно судом;

– за Законом «Про застосування амністії в Україні» амністії підлягають названі ним категорії суб'єктів відповідних злочинів, а не конкретні індивідуально визначені особи;

– Законом установлені категорії суб'єктів відповідних злочинів унаслідок амністії повністю або частково звільняються як від покарання (якщо останнє ще не відбувають), так і від його відбування;

- вона може стосуватися звільнення від основного й (або) додаткового покарання, призначеного за вироком суду;
- амністія стосується не лише осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, й тих, стосовно яких кримінальні справи вже розглянуті судами, але вироки стосовно них ще не набрали законної сили;
- вона відбувається незалежно від волі особи, на відміну, наприклад, від помилування.

Список літератури: 1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсулт, 2006. – 1048 с. 2. Романов А. Приговорить ... к свободе / А. Романов // Человек и закон. – 2001. – № 5. – С. 65–67. 3. Ромашки П. С. Амнистия и помилование в СССР: монография / П. С. Ромашкин. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1959. – 364 с. 4. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. М. Школа ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 22 с. 5. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право: общ. ч. : монография / под общ. и науч. ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 448 с. 6. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 7. Виступ Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Ніни Карпачової під час представлення у ВРУ щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини 14 січня 2011 року // Голос України. – 2011. – 20 квіт. – С. 8-9. 8. Про розповсюдження акта амністії на осіб, засуджених військовими трибуналами: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 21.10.1991 р., № 1672-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991 р. – № 51. – Ст. 750; Про порядок застосування Указа Президії Верховної Ради УРСР «Про амністію з нагоди річниці прийняття Декларації про державний суверенітет України» // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991 р. – № 34. – Ст. 458; Про підтвердження факту амністії громадян України – колишніх військовослужбовців контингенту радянських військ в Афганістані, які вчинили злочин : Указ Президента України від 1.07.1992 р., № 359/92 // Голос України. – 1992 р. – 3 верес. ; Про амністію з нагоди річниці проголошення незалежності України : Указ Президента України від 17.08.1992 р., № 395/92 // Голос України. – 1992 р. – 18 верес.; Про амністію учасників війни в Афганістані та воєнних конфліктів в інших зарубіжних країнах: Указ Президента України від 10.03.1994 р., № 78/94 // Голос України. – 1994 р. – 7 квітня; Про амністію з нагоди третьої річниці незалежності України : Указ Президента України від 18.08.1994 р., № 446/94 // Уряд. кур'єр. – 1994 р. – 20 серп. – № 130. – С. 4; Про амністію з нагоди 50-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні : Указ Президента України від 19.04.1995 р., № 321/95 // Уряд. кур'єр. – 1995 р. – 22 квіт. – № 61. – С. 2; Про амністію у зв'язку з десятою річницею Чорнобильської катастрофи : Указ Президента України від 16.04.1996 р., № 258/96 // Уряд. кур'єр. – 1996 р. – 18 квіт. – № 72-73. – С. 6 ; Про амністію з нагоди п'ятої річниці незалежності України : Указ Президента України від 27.06.1996 р., № 479/96 // Уряд. кур'єр. – 1996 р. – 16 лип. – № 131. – С. 10. 9. Коржанський М. Й. Уголовне право України: ч. Загальна : Курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К.: Наук. думка та Укр. видав. група, 1996. – 336 с. 10. Житний О. О. Кримінальне право України : ч. Заг. (у схемах та таблицях) : навч. посіб. / О. О. Житний. – Х. : Одиссей, 2008. – 200 с. 11. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Заг. ч. : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] [2-ге вид., допов. і перероб.] / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2009. – 512 с. 12. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 02.06.2011 р., № 3465-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 48. – Ст. 1958. 13. Крайник Г. С. Амністія за вчинення необережних злочинів, де було спричинено загибель кількох потерпілих // Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії та помилування : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Луганськ, 6–20 лют. 2012 р. / упоряд.: Є. О. Письменський; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2012. – 112 с. –

С. 35–40. **14.** Кримінальний кодекс України : Закон України від 25.04.2001 р., № 2341-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. **15.** Кримінальне право України. Заг. ч.: підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с. **16.** Про амністію осіб, які брали участь у масових акціях протесту проти несвоєчасних виплат заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат : Закон України від 21.11.1996 р., № 533/96-ВР // Голос України. – 1996 р. – 18 груд.; Про амністію з нагоди першої річниці Конституції України: Закон України від 26.06.1997 р., № 401/97-ВР // Голос України. – 1996 р. – 17 лип.; Про амністію : Закон України від 24.07.1998 р., № 61-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 234; Про амністію : Закон України від 16.07.1999 р., № 1005-XIV // Уряд. кур'єр. – 1999 р. – 11 серп.; Про амністію : Закон України від 11.05.2000 р., № 1713-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 24. – Ст. 191; Про амністію : Закон України від 05.07.2001 р., № 2593-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 129; Про амністію : Закон України від 11.07.2003 р., № 1131-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 283; Про амністію : Закон України від 31.05.2005 р., № 2591-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 25. – Ст. 332; Про амністію: Закон України від 19.04.2007 р., № 955-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 31. – Ст. 401; Про амністію: Закон України від 12.12.2008 р., № 660-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 15. – Ст. 189; Про амністію у 2011 році : Закон України від 08.07.2011 р., № 3680-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 57. – Ст. 2275. **17.** Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 р., № 392/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 48. – Ст. 263. **18.** Грищук В. К. Кримінальне право України. Заг. ч.: навч. посіб. [для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В. К. Грищук. – К.: Вид. дім «Ін юре», 2006. – 568 с. **19.** Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок) : теорія, закон, практика: монографія / Л. М. Демидова. – Х.: Право, 2013. – 752 с.

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ АМНИСТИИ В УКРАИНЕ

Крайник Г. С.

В статье анализируются понятие и признаки амнистии в Украине, названы субъекты ее принятия. Предложено внести изменения в Закон «О применении амнистии в Украине».

Ключевые слова: амнистия, понятие амнистии в Украине, признаки амнистии.

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF AMNESTY IN UKRAINE

Krynyk G. S.

In this article the author analyzed the concept, characteristics of amnesty in Ukraine, considered the subjects taking the amnesty. Proposed changes to the Law of «On amnesty in Ukraine».

Key words: amnesty, the concept of amnesty in Ukraine, amnesty signs.

Надійшла до редакції 27.02.2014 р.